

BELLMAN SOM FOLKLIG FÖRFATTARE

Av

NILS AFZELIUS

Särtryck ur Bellmansstudier 1970

Bellman som folklig författare

av Nils Afzelius

Var Bellman någonsin populär i den meningen att han bör kallas folkdiktare? Frågan kan tyckas egendomlig, eftersom den gäller vår mest kända och framför allt mest sjungna skald, men den bör ställas. Svaret kan inte bli ett entydigt ja eller nej. Den som besvarade den med ett rungande nej var som känt August Strindberg. I Nya Riket låter han en gammal man på sin dödsbädd varna för Carl Michael med bl a följande ord:

Förneka Kristi gudom, gosse, det får du, mantalsskriv dig som ateist, angrip det regerande konungahuset, men för d-n rör aldrig vid Carl Michael Bellman; våga aldrig hysa några andra än andras meningar om honom... säg att han är nationalskald, skriv i tidningarna att det inte finns någon svensk bonde av de fyra miljonerna som icke älskar hans visor, som icke kan dem utantill...

Att Strindberg var av rakt motsatt mening behöver väl inte sägas. Vi är numer medvetna om att Bellman är en svår författare, om man verkligen önskar fatta innebörden i Epistlarna och Sångerna och än mer i Ordenskapitlen och Augustitalen. De så ofta sjungna epistlarna är späckade med franska ord, som måste översättas. De har varken på Bellmans tid eller senare kunnat förstås av gemene man. Med hans svenska språk förhåller det sig delvis på annat sätt. Mycket som på 1700-talet var fullt begripligt har nu sjunkit i glömska. När Bellman själv sjöng sina sånger med uttrycksfull mimik och gester och framför allt rätt tolkning av texterna, så förstod man dem på ett helt annat sätt än i våra dar. Det syndas mycket mot sångtexter. De tycks kunna behandlas hur som helst och uppfattas mest som underlag för musiken. Och Bellman är svår med sitt fantasifulla ordval och sin hänsynslöst fria syntax. Man kan lugnt påstå att Bellmans dikter inte på långa vägar skulle vara så kända, om de inte hade varit sångdikter. Musiken har räddat orden från att glömmas av den breda publiken.

Bellman sjungs alltså till luta och full orkester, i kvartett och i kör. De melodier som han har gjort till sina lånas och efterbildas av andra visdiktare och görs om till rapsodier för orkester och soloin-

BELLMAN SOM FOLKLIG FÖRFATTARE

strument. Vad själva melodierna har betytt och alltjämt betyder, därom ger själva Sveriges Radios paustecken en daglig påminnelse. Naturligtvis är det inte bara musiken som har gjort Bellman till en folklig författare. Hans verk har gått ut i mängder av upplagor, med och utan noter. Men de har inte bara spritts på det sättet: hundratals visböcker från 1700- och 1800-talen finns i behåll, helt eller delvis ägnade åt avskrifter av Bellmans dikter. Otaliga skillingtryck bidrog verksamt till deras popularisering, just bland folkets bredaste lager, och det som har råkat bevaras till våra dagar av sådana visor "tryckta i år" är bara en brådel. Skillingtrycken är en av de allra viktigaste faktorerna vid spridningen av Bellmans dikter. Enligt Ulf Peder Olrogs registrant i Svenskt visarkiv finns ej mindre än 96 dikter i 321 tryck av Bellman. Därefter kommer Wilhelm von Braun med 45 dikter i 284 tryck, Carl Johan Lindegren med 45 dikter i 206 tryck och fru Lenngren med 36 dikter i 272 tryck. Studerar man dem, så ser man att melodierna förutsätts kända: visorna sjungs "under sin egen ton", brukar det heta. De har i första hand uppfattats som sångtexter. Ibland dansade man också efter Bellmansmelodier. Så var fallet med Gustavs skål. Från Finland känner man en sånglek som dansades till nionde epistelns melodi och med följande ord, hämtade från slutet av första strofen:

NILS AFZELIUS

Käraste gossar dansen på tå,
Hatten i hand och handskarna på.
Se uppå jungfruns röda band i sko.
Strumporna himmelsblå.

Versionen har efter Svenska litteratursällskapets i Finland samlingar tryckts av Ernst Lagus¹). Här har texten sluppit så gott som helskinnad genom alla mellanled på vägen österut. Värre tilltygad är en annan text från Finland:

Ptru uttat puttatt, pina fiolen,
ptru uttat puttatt, grina mot solen.
Ant ses förvillan rullor ibland.
Käraste bröder, dansen på tå
med handskar i hand och hattarna på!
Se på jungfru Lona,
hon har röda band i skorna,
nya strumpor himmelsblå.

Sångtexten är tryckt i det monumentala verket Finlands svenska folkdiktning, som är så givande för ämnet att oproportionerligt många exempel har kommit att hämtas från det svenska Finland.²

Ännu värre har Fredmans sång nr 11 råkat ut:³

I Portugal, i Spanien,
det stora Brittanien,
men ack om jag ägde dessa städer utav guld!
Då skulle på min hjässa
sitta en prinsessa
och sitta och skåla med glaset i hand.

¹Ernst Lagus, Nyländska folkvisor II 129, nr 382, 1893.

BELLMAN SOM FOLKLIG FÖRFATTARE

En annan bellmansk lånstrof kan antecknas från samma källa:⁴

Två kamrerare vid dörren stå
viska att de kungen skulle slå,
men saken sig förvärrar,
att de gode herrar
blevo hängde bägge två.

Trots att raderna är något så när ordagrant traderade, har utgivarna inte anmärkt att de är hämtade från Fredmans sång nr 40: Ahasverus var så mäktig. Varför just dess sjunde strof kommit att stanna i minnet och dansades som folkdans i Finland, har man svårt att förstå. Mycket litet har stannat kvar av den följande fredmanssången: Joachim uti Babylon, som har förvandlats till en finlandssvensk folklek:⁵

Skräddarn uti Babylon älskade Susanna.

Högra handen svarade jo, vänstra handen varsågo!

Bellmanssånger har också sjungits under marsch. När de indelta soldaterna tågade till Malmköping "rustade med matsäck och rikligt med brännvin", kunde de stämma upp:

²Finlands svenska folkdiktning. V 3. Sångelekar (1967): nr 267 a—d. (Nedan citerad FSF.)

³FSF VI. Folkdans. A 3. Bröllopsmusik (1964): nr 233.

⁴FSF VI. Folkdans. A 1. Äldre dansmelodier (1936): nr 63.

⁵FSF V 3. Sångelekar (1967): nr 274.

NILS AFZELIUS

Amen på psalmen,
nu tågar vi till Malmen,
där kanske vi får oss en sup eller två.
Å får vi inte dä,
så följer vi inte mä,
då stannar vi hemma med blanka gevär.

Melodin i 4/4-takt tillhör Fredmans sång nr 12, Venus, Minerva, men det lilla som har råkat bevaras av orden har lånats från slutraderna till den nyss citerade Sång 11, vars melodi är en rytmisk variant i 3/8-takt.

Ände på Psalmen;
Jag går till Malmen,
Och på credit tar en sup och cotlett.

Som man ser, har Malmens källare i Stockholm uppfattats som mötesplatsen Malmköping.⁶

Förvanskningar kan ibland i och för sig ha intresse. I sitt kapitel Arbetets folkdiktning skriver Mats Rehnberg:⁷ "Från skilda håll har det upptecknats en smedvisa, som man vanligen tillskriver Bellman". En av meddelarna till Nordiska Museet, arbetarhustrun Maria Persson, Östraby, Skåne, är fullt medveten om ursprunget: "Särskilt smeden besjunger ju Bellman: Häri från ett skul, hörde ⁶Sörmlandslåten. Södermanlands spelmansförbunds medlemsblad. Julen 1968, s. 5.

⁷Arbetaren i helg och söcken. Sthlm 1944, s. 297 — Nordiska Museets samlingar. EU 20032, 20044, 19549, 20855, 19629.

BELLMAN SOM FOLKLIG FÖRFATTARE

du klart första slaget uti smedjan. Smeden smal och lång, med en glödgad tång, naken ända ned till midjan, mellan eld och sand, med en pust i hand, sjunger nu sin morgonbön." I en annan uppteckning, som Rehnberg citerar, har de kända raderna i Ep. 39 fått följande form:

Den svarte smeden i smedjan står,
Han nakot är ovan midjan.
Han släggan lyfter och hårt han slår,
så gnistor spruta av järnet.

Här är inte mycket kvar av Bellmans ord. Men det är intressant att upptecknaren Carl Wiking, Kråksmåla, Småland, alldeles som Maria Persson genom felciteringen visar sig förstå innebörden bättre än de lärda kommentatorer som inte tycks ha sett en smed med bar överkropp.

De lånstrofer som nu har citerats hör alla till de ännu mycket kända, därför att de ingår i epistlarna och sångerna. Från en ändå mer känd dikt, Ep. 48, "Solen glimmar", har en enda rad bevarats i folkminnet. Epistelns melodi förekom på Bellmans tid som vaggvisa. I en av Johan Nordlander upptecknad text, som dock sjungs till den kända, sorgmodiga "Vyssa lulla, litet barn", har en rad ur epistelns åttonde strof smugit sig in:

NILS AFZELIUS

"Svinen gå åt rågen".⁸ En något äldre, av Djurklou upptecknad variant från Närke har denna lydelse:⁹

Vyssa lulla litet barn!
Svinen gå i rågen —
(Anders) vill väl gifta sig,
Men (Anna) hon har ingen hogen.
(Anders) han både tigger och ber;
(Anna) hon vänder ryggen till,
Hon säger, hon har ingen hogen.

Visan förefaller snarast vara en dansvisa, och som dansvisa uppträder en finländsk variant¹⁰ med samma lånade rad:

Titeli Maja, Titeli Maja, svinen gå i rågen.
Flickorna ville gifta sig, men gossarna ha ej hågen.

Man kan förstås fråga sig, om inte i stället Bellman har lånat en rad, som i så fall måste förutsättas allmänt känd på hans tid — i samma epistel citerar han ju ordstävets "Borta bra, men hemma bäst" (dock i C. J. Lohmans formulering: "Allstäds godt, men hemma bäst"). Men så bör det inte förhålla sig. Svinen har egentligen lika litet att göra i vaggvisan som i rågen. Helt annorlunda i epistelstrofen, som i sin helhet ägnas åt husdjuren: kon, oxen, kalven, hästen, svinet:

⁸Nordlander, Johan, Svenska barnvisor ock barnrim

(1886): nr 73.

⁹Djurklou, G., Ur Nerikes folkspråk och folklied,
Örebro 1860, s. 120.

¹⁰FSF V 3. Sångelekar (1967): nr 285.

BELLMAN SOM FOLKLIG FÖRFATTARE

Kon i vassen skylt sin kropp,
snärd i våta tågen,
Bruna oxen kastar opp
Himmelsblåa vågen,
Ängen står i härlighet,
Kalfven dansar yr och fet,
Hästen tumlar stolt och het,
Svinet går i rågen.

Liksom svinet har tagit sig in i rågen, så har nog en rad från Bellmans konstfullt ansade park förrat sig ut i folkdiktens stora anonyma åker.

Vill man på ett riktigare sätt besvara frågan om Bellman var en folklig författare, så får man lämna de allmänna resonemangen om upplagor, visböcker, skillingtryck och musik och ställa den på ett annat sätt, nämligen: vilken del av Bellmans stora och rika författarskap har nått den största publiken och haft förutsättningar att uppskattas av den? Man får då vända sig från Epistlarna och Sångerna åt andra håll.

Det var en tid, då Bellman verkligen kunde kallas en folkdiktare. Med de visor han då skrev nådde han kanske allra längst.

De tillhör hans tidigaste författarskap. Men också under senare år har han då och då skrivit sådana dikter som genom folkton och enkelhet omedelbart kunde fattas av alla. Med dem förhåller det sig på ett särskilt sätt: själva dikterna

NILS AFZELIUS

har med förvånande seghet bevarats i minnet, men författaren själv har glömts. Och det är väl den högsta grad av ryktbarhet som kan beskäras en diktare — att hans dikt ställer honom själv i skuggan.

I den folkliga visskatten är Bellman oftare närvarande än man tror. Det är bara det att hans namn har glömts. Hela dikter, strofer och versrader rycks loss ur sina sammanhang och vandrar kring anonyma. De som numera kan återbörda dem till rätt författare är ett litet fåtal, och t o m på Bellmans tid lär det inte ha varit lätt att göra. De som är i stånd att placera citaten på rätt plats i skaldens skrifter är nog ännu färre. I Cederborghs roman Ottar Tralling (kap. 3) sjunger en piga som driver hem boskapen:

Aldrig här i väla
Går jag här och trälär
För en ann' —
Jag mig bortåt gifver
Högt med benen klifver,
Så gör han —

Det är ett par mycket fritt omformade rader ur en av de sk supervisorna som pigan sjunger, "Sist jag lustigt surra". Raderna lyder i Carléns upplaga, tredje delen:

BELLMAN SOM FOLKLIG FÖRFATTARE

Jag mig hemåt gifver,
Högt med benen klifver —
Det var bra!

Som man ser, hade Bellmans supvisa lämnat de kretsar den skrevs för och förirrat sig långt ut på bondlandet.

Ett annat fall av minnesgodhet är ändå märkvärdigare. Enligt en uppteckning i Nordiska Museet utlät sig en gubbe i Bondstorp i Småland så sent som 1941 om en stock som skulle lyftas: "Det var som Bällman sae, det var en tunger hunn, ta i med bägge händer." Sedan gjorde han följande förklaring: Bellman var med och skulle bära en död och som han tog i linan eller kistan började han tala: 'Vårt liv är likt ett frö, som snabbt skall spricka sönder.' Men så kom han av sig och fortsatte: 'Det var en tunger hunn, ta i med bägge händer.' Det är två inte så felaktigt citerade rader ur den en gång så berömda parentationen över brännvinsbrännare Lundholm 15/10 1769, den som Oxenstierna hade så roligt åt, när den framfördes av sin författare:

Vårt lif sig likt ett frö i jordens sköte vänder —
Det var en tunger hund, tag i med båda händer.

I folktraditionen är det alltså karaktéristiskt nog Bellman själv som uppträder som den handlande. Men hur i all världen kunde denne smålandsgubbe

ha reda på ett par av de flesta bellmanskännare i våra dar glömda versrader?

Ett tredje fall av folklig minnesgodhet bör kanhända åtföljas av en ursäkt, eftersom dikten i fråga hör till de avgjort "fula". Nu ingår det mycket få verkligt stötande dikter i Bellmans ytterst omfattande författarskap. Och hans samtida tillät sig betydligt mer i den vägen, som man kan övertyga sig om t ex vid en titt i vissa delar av den stora Wallenska visboken i Ericsbergs arkiv (nu i Riksarkivet). Bellman offrar här åt en lyckligtvis numera sällan odlad genre, den skatologiska eller populärt uttryckt dasspoesin. Denna har sent omsider funnit en hävdatecknare i den lärde romanisten Gunnar Tilander, som behandlar hithörande, icke så betydelselösa ting i sin bok *Stång i vägg och hemlighus* (1968). Eftersom Bellmans dikt har tryckts av honom, kan den nu anses så känd att den inte behöver tryckas på nytt. Diktens autenticitet är höjd över varje tvivel. Den har bevarats i åtskilliga uppteckningar — en av de pålitligare i Ståhls visbok i Kungl. Biblioteket, där den har följande titel: "Vid ett tillfälle, då Kongl. Lif-Medicus Hoffberg, Bränvins-Distillatoren Lindberg och Secret. Bellman råkades vid ett afträde". I Sondéns samling i Stifts- och Landsbiblioteket i Linköping är den ordentligt daterad på dagen: det

BELLMAN SOM FOLKLIG FÖRFATTARE

var den 19 december 1767 som de tre herrarna förrättade sitt gemensamma ärende vid Söderslussen. Improvisationen undgick trycksvärtan ända till 1872, då bokhandlaren Per Hanselli tryckte den i en samling med den talande titeln Kakamoja. Man kan vara säker på att improvisationen har fortplantat sig, oberoende av en sådan sen publikation, som dessutom trycktes i ett begränsat antal exemplar. Att en i tryck praktiskt taget okänd dikt har levt ett liv i det fördolda under nära 200 år, är om något ett bevis på den muntliga traditionens seghet men också på den bellmanska diktens genomslagskraft. "Vid Söderslussen" hör i själva verket till de mest kända dikterna i sitt slag. När jag för flera år sedan besökte Landsmålsarkivet i Uppsala för att undersöka de där förvarade bellmanstraditionerna, så råkade jag nämna den. Det visade sig då att en av tjänstemännen mycket väl kände till versen från Värmland och att den framstående finländska folklo-risten professor K. Robert Wikman, som just var på besök, inte bara kände den från sitt hemland utan också kunde sjunga den på dess rätta melodi, Fredmans sång nr 3, Se menigheten.¹¹

¹¹ Ståhls visbok i KB: hs Vs 88:6, s. 93. Denna version är tryckt i Kakamoja (1872). I en samling anteckningar av Chr. Eichhorn, som 1953 kom till KB, finns en version som avviker från denna, med notisen: "Gammal muntlig

Innan Bellman på allvar kom att ägna sig åt bacchanaliskt författarskap gjorde han en verklig insats som folklig visdiktare i Olof von Dalins anda, en insats som alltför mycket förbises. Just sådana dikter ur folklivet slog an mest och finns ofta inskrivna i visböckerna. Framför allt gäller det sk rolldikter som "Fattig gumma med svavelstickor och flinta", "Hå, hå, jag är nu sjuttio år"¹², "Stackars Pelle, som måste krusa och kamma". Det tycks vara Bellman som skapade den senare så omtyckta genren, där diktaren låter en person presentera sig själv. En fullständigare genomgång framför allt av det jättelika folkloristiska materialet

öfverlemning juni '79."

Sondéns samling i Stifts- och landsbiblioteket i Linköping: W 57:2, s. 67. Tilander, som trycker dikten efter Ståhls visbok, meddelar också en version efter muntligt meddelande och talar om att han genom efterlysning på Svenska dagbladets marginalsida hade fått flera andra varianter, bl a från två svenskar i Argentina, som hade skrivit till honom att visan brukade sjungas vid sammankomster i en klubb i Buenos Aires m m. Många fler uppteckningar finns: två från 1921 ingår i Einar Stenbecks samlingar i Bellmansmuseet (Stockholms stadsmuseum), en annan erhöll förf. från en sagesman i Värmland 1959.

¹²En uppteckning från Vist i Östergötland genom prosten Rudebeck ingår i de Wiedeska samlingarna. Se Jan Ling, Levin Christian Wiedes vissamling. Upps. 1965: nr 267. (Studia musicologica Upsaliensia, 8.)

BELLMAN SOM FOLKLIG FÖRFATTARE

skulle ganska säkert ge anledning till ännu fler fynd än dem som redovisas här.

I Eichhorns viktiga samling trycks många av de tidigare dikterna, däribland följande, som på sin tid nådde stor popularitet:¹³

Konsistorium, hjälp en flicka!
Vördige fäder, tagen mig an!
Värdes mig edert bistånd skicka:
Lät mig skiljas vid min man!
 Ty mitt hjerta
 För stor smärta
Sig ej längre bärga kan.
 Tvi, tvi den stunden,
 Då jag blef bunden!
Konsistorium gif mig en ann'!

Det är i förbigående sagt intressant att ett par rader med lätta förändringar återkommer i ett tragiskt sammanhang, nämligen i Ep. 23, str. 2:

Tvi ock den stunden
Då du blef bunden
Och din tro förskref!

Iris klagar för konsistorium över sin mans kall-sinnighet, hon saknar "kyss och famntag" och "annat mera", men konsistorium ger inte sitt samtycke till hennes begäran. I Nordiska Museets

¹³Ny samling I 104—106, 1877. Dikten kan dateras till 1765, därigenom att den infördes detta år i den Wallenska visbokens första del (Riksarkivet).

NILS AFZELIUS

samlingar ingår en ganska förvanskad uppteckning av dikten efter en folklig visdiktare, Anders Nilsson i Lofta, Småland (1781—1862). Den trycktes i tidskriften Runa 1888, men utan att den *verkliga* författaren uppges. Bellmans dikt på åtta strofer har krympt till fem, och den första lyder:

Konsistorium hialp en flicka, mäktiga fäder
för mig an;
iag är ledsen att wara gifter, jag will skilgas
wid min man
olycklig dän stunden — när jag wartt bunden
wid en sådan ilaker man.

Än i dag ofta sjungen är den tidiga bondeidyllen "Vid ett torp i en skog". Som ett rim för små barn lyder första strofen i en uppteckning från Ångermanland:¹⁴

Det var ett torp i en skog,
en häst för en plog,
en liten, liten, liten gubbe,
som tjörde ock slog.

Eichhorn har tryckt en burlesk dikt, som man då och då finner utan författarnamn i olika samlingar. Bellmans författarskap är dock osäkert:

Snart nog så ä' de dagar komna
Att jag får blifva slägten lik.
Min salig far i galgen somna,
Min farfar dog uppå en spik.

¹⁴ Nordlander nr 118.

BELLMAN SOM FOLKLIG FÖRFATTARE

Den finns bla i den kända samlingen Filikromen.¹⁵

En mycket tidig dryckesvisa, tillkommen senast 1765, "Kom bese Nya Lagen", hör till de ganska spridda. Anonym och något förvanskad har den tryckts av Ernst Lagus¹⁶ efter en uppteckning från Borgå och med en annan melodi än den som anges i Bellmanssällskapets upplaga:

Vill ni höra nya lagen,
Som fader Bacchus hafver gjort,
Då han här om dagen
Satt vid sitt domarebord?
Primo skall man värden ära,
Pro secundo ock hans fru,
Tertio friskt förtära,
Quarto supa nu.

Den kanske bästa av de tidiga folklivsdikterna är De fyra ståndens frieri, tryckt av Eichhorn.¹⁷ En officer, en sekreterare, en präst och en bonde friar, var och en på sitt sätt. Bondens frieri, som framförs till melodin av "Philemon drev ut sina

¹⁵ Skrifter. Ny samling I 170—171. — Filikromen IV 15—16, 1853. Se vidare Y. Hirn, Vulgärpoesi och folklöre (Garm, Årg. 18 (1941), nr 9/10, s. 4—5) och Litteraturhistoria med hjälp av Garm (Garm, Årg. 19 (1942), nr 11/12, s. 4—8).

¹⁶ Skrifter. Standardupplaga III 8, 1925. (Nedan citerad SU.) — Lagus II 25, nr 266.

¹⁷ Skrifter. Ny samling I 96, 1877.

får", är utom dialogen i Uppbördsstämman (Mantalsskrifningen) Bellmans enda kända försök till dialektdiktning. Att dialekten är uppländska, faller av sig självt:

Å skulle nu vara så dej till behag,
Å du, kära Kerstin, så villa,
Så menar jag väl att hä kunde ta lag
Å inte just hampa sej illa
Att vi bli ett hjonelag, komma ihop:
Jag har, vari lof, både kannor och stop
Och mer än du kan dig inbilla.

Jag sparde hop löna i fjol och i år
Och köpte en liten röd qviga,
Och skällkon, du vet, uppå bete nu går,
Har kalfvar båd' qvicka och viga.
Och fastän min lott inte just är så stor,
Så tänker jag få lite krafs efter mor:
Få se huru högt dä kan stiga.

Å ä dä så skäl, å du ville ta ve,
Så skall jag då höra mej etter
Ett torp eller rote, allt som dä bär te;
Nog grundar jag på't alla nätter.
Du ligger i hågen båd' timma och stund,
Och ofta så sofver jag alls ingen blund;
Men får jag ditt ja blir hä bätter!

Redan 1780 hittar man dikten i den litterärt intressanta göteborgstidningen Hwad Nytt? Hwad Nytt (8/12), anonym och förvandlad från uppländska till östgötska och med titel "Frieri af en Östgöthisk Dräng", något som för övrigt passar

BELLMAN SOM FOLKLIG FÖRFATTARE

mycket bättre för en friare som söker efter torp
eller rote¹⁸:

FRIERI AF EN ÖSTGÖTHISK DRÄNG

Å skulle dä warä wår Herres behag,
Å Du kära Kirsti så wille;
Så tror ja fälle hä kunne ta lag
Å inte just hamp säj så ille,
At wi te et hjonelag kumme ihop.
Ja har, må Du tro, både kannor och stop,
Å mer, änn Du Dej kan inbillä.
Ja spahle hop löna i ffol, å i år
Å köpte e lita grå Qwigä,
Å Skjällkon Du wet, som på löta wår går,
Har twillingä qwickä å wigä.
Å fastän min lott ä just intä så stor,
Så tänker ja få litä krafs ätter Mor,
Få se, huru högt dä kan stigä.
Å ä dä så skäl, at Du wille ta we,
Så ska jag fäll hörä mej ätter
Et Torp, håller rote, alt som dä bär te,
Ja grunnär därpå allä nätter,
Du ligger i hogen, bå timmä å stund,
Å ofta så sofwer ja allsingen blund;
Men får ja Däj, blir ja fäll bätter.

Men Östergötland är inte det enda landskap som
har velat ta från Uppland Bellmans försök till
moderat landsmålsdiktning. I Filikromens första
del, 1850, finns samma dikt, fortfarande anonym,
men med titeln "Frieri i Dalom" och på dialekt

¹⁸ Även Wiede nr 92. Se ovan not 12.

NILS AFZELIUS

från Västerbergslagen: "Om dä nu så vore vå'n
'erres be'ag". Som prov meddelas här den tredje
strofen:

Å är de nu så att du vulle ta ve,
Så får ja' fäll 'öre me' ätter
Ett törp eller rot eller' ur dä bär te,
Nog grunnar jag på't alla nätter.
Du ligger i 'ågen, båd' tima å stunn;
Å ofta så sofver ja' knappast e' blunn,
Men säger du "Ja", blir e bätter.

Men ännu ett landskap har försökt annektera
Bellmans upplandsdikt. I Arvid August Afzelius'
alltför litet kända efterskörd till hans folkvise-
samling¹⁹ meddelas en västgötsk variant med titel
"Bondens frieri", dock utan att Bellman nämns
vid namn. Melodin uppges vara densamma som
Chr. E. Fahlcrantz använde för sin "allmänt kända
Dalvisa" ("Om lycka och ära vi hörde en sång").
På "västgötska" uttrycker sig bonden så här:

Och skulle så vara vår Harres behag,
Och du, kära Kersti, så ville, —
Så tycker jag väl, att dä kunne ta lag
Och inte just hampa sej illa,
Att vi till ett hjonalag komma ihop;
Jag har, Gudilof! både kannor och stop
Å mer än du dig lär inbilla. —

I själva verket närmar sig varianten bara i ordet
"Harres" till västgötadialekt.

¹⁹ Afsked af svenska folksharpan. 1848, s. 100, not.

BELLMAN SOM FOLKLIG FÖRFATTARE

Det finns fler exempel på att rena tillfällesdikter av Bellman har nått stor spridning. Till dem hör ett skämt från den glada sommaren vid Magelungen, när poeten var förälskad i Wilhelmina Norman. I avskriftssamlingar uppträder dikten ofta under olika titlar. I det mest autentiska manuskriptet kallas den "Öfver resan till staden den 20 Aug. 1773".²⁰ När Mamsell Norman hade rest till staden, låtsas hennes beundrare vara så nära döden av förtvivlan att han rimmar sin yttersta vilja. Genom många mellanled hann dikten över Bottenhavet och upptecknades långt in på 1800-talet. Texten bjuder på de mest komiska förvanskningar och missförstånd och färgas av en senare tids sentimentalitet. Den oförvanskade dikten lyder:

Ack, mitt hus är tomt och öde!
Jag har mist min bästa Vän.
Sjelf jag längtar till de Döde
Och slår nu min port igen.
För mitt fenster häng gardiner,
Flor ikring min spegel fäst;
Ställ fram glas och carafiner
För Processen och min Prest.

Mina vänner, följ min tanka,
Gör min jordafärd ej grann.
Blott ett litet skrank afplanka,

²⁰ SU VIII 160—161, 1942.

NILS AFZELIUS

Där min kista ställas kan.
Svep mig bara i ett lakan,
Som tillhört en viss Mamsell;
Lägg en visbok under hakan
Och i munn en caramell.

Fästa baktill på min kista
En försilfrad messingsplåt,
Där min födsel och mitt sista
Läsas kan med suck och gråt.
Skrif — I denna kista hvilar
En olycklig Vandringsman,
Skuten utaf Astrilds pilar.
Amen! Amen! — Sofve han!

Ernst Lagus meddelar dikten med musik och utan den makabra och en aning hädiska mellanstrofen.²¹ I gengäld har en inledande fyrradig lånstrof tillagts, som alldeles svär mot andan i den ursprungliga dikten. Så här sjöng man i Finland den parodiska rimmade hyllningen till föremålet för Bellmans sommarförälskelse:

Natten, kvalen och en luta
Skapad är för ömma bröst.
Till att bittra tårar gjuta
Blir den öfvergifnas tröst.

Mitt hus är tomt och nu i öde,
Jag har nu mist min lilla vän.
Jag skyndar mig nu till de döda
Och stänger fast min port igen.

²¹ Ernst Lagus I 218, nr 110, 1887.

BELLMAN SOM FOLKLIG FÖRFATTARE

Häng gardiner för mitt fönster,
Ett flor uppå min spegel fäst,
Där med glas och karafiner,
Gör processen som en präst.

Fäst en vacker på min kista,
En försilfrad mässingsplåt,
Att min födsel och mitt sista,
Kan läsas högt med sorg och gråt!

På min grafsten skall du skrifva
Med bokstäfver af latin,
Att därunder ligger och hvilar
En olycklig vandringsman.

Hittills har bara sådana dikter nämnts som just ingen numera känner. Så mycket mer kända är tre dikter som det till sist skall bli tal om — även om en eller annan skulle staka sig om man frågade efter författarens namn.

Skulle någon vilja bli namnlös och odödlig som Heidenstams tempelbyggare, så kan man råda honom att skriva en vaggvisa för minderåriga, en supvisa för vuxna och en nationalsång för hela folket. Bellman har gjort allt detta och lyckats. Med en nationalsång — för att börja med den — menades före "Du gamla Du fria" en kungssång. En sådan var under nästan hela gustavianska tiden "Gustafs skål! Den bästa Kung, som Norden äger", skriven av Bellman, fastän upphovsmannen var känd av ytterst få. Den skrevs kort före Gustav

III:s statsvälkning, lanserades den 19 augusti 1772 och slog strax igenom. Under Gustav IV Adolf ersattes den 1805 av "Bevare Gud vår kung" men blev inte genast undanträngd av denna rätt led-samma kungahyllning. Det var symboliskt att Gustavs skål spelades när täckelset föll för Sergels staty på Skeppsbron. Den sjöngs, den spelades som bondbröllopsmarsch och dansades som folkdans ända in i vår egen tid.²²

Vem som hade lyckats med att skänka nya ord till en gängse melodi, så att de blev hela folkets egendom, var som sagt känt av helt få. Vem som hade gjort sig skyldig till det hädiska företaget att låta Gamla Testamentets heliga män uppträda i glada supvisor, var på 1760-talet känt av lika få. De sjöngs över hela landet, t o m av barnen. Utan namns nämnande angreps Bellman av en upprörd ledamot av konsistoriet i Lund, som särskilt påtalade att "de arma barnen (som bedröfligast är och jag sjelf hört) under föräldrars och vänners skratt och apespel uplyfta sin späda röst til sådana styggelser". Han nämnde bl a visan om Noach, och naturligtvis är det den som framför andra har

²²SU VII 14, 1938 och utförlig kommentar. Talrika skil-lingtryck. Se vidare om folkdansen C.-H. Tillhagen & N. Dencker, Svenska folklekar och danser II 472, 1950 och FSF VI. Folkdans. A 3. Bröllopsmusik (1964): nr 240-253.

BELLMAN SOM FOLKLIG FÖRFATTARE

blivit dryckesvisan i vårt land och utgångspunkten för barnens första musikaliska övningar.²³

De lättfattliga orden och den ändå lättfattligare melodin gjorde hedersmannen Noach och hedersfrun Gumman Noach till kända personligheter för barnen, fastän det inte var barnen som uppmanades att dricka i botten. Men Bellman skrev också en mängd dikter för och om egna och andras barn. Den vackraste av alla skrev han för sonen Carl. Han kunde inte ana att tusentals mödrar i landet sedan skulle sjunga och vagga sina barn till sömns vid dess molltoner, "Vyssa lulla litet barn", utan att veta för vem den först skrevs.

Lilla Charles, sof sött i frid,
Du får tids nog vaka,
Tids nog se vår onda tid
Och hennes galla smaka.
Verlden är en sorge-ö,
Bäst man andas skall man dö
Och bli mull tillbaka.

Så lyder den första av de fem stroferna av vaggvisan för skaldens näst yngste son Carl, eller Charles, daterad 8 augusti 1787. Det är djupt sorgsna ord, och det hade sina skäl. Lille Carl föddes 12 juli. När han döptes den 15, låg två-

²³ Se Chr. Eichhorn, Bellman och hans senaste biograf. 1879, s. 71.

åringen Elis sjuk i kopporna och tre dagar senare var han död. "Bäst man andas, skall man dö/Och bli mull tillbaka."

Man kan påstå att Bellmans vaggvisa är en av våra mest sjungna folksånger, kanske den mest sjungna av alla. I Nordlanders Svenska barnvisor och barnrim finns uppteckningar från hela svenska språkområdet, också Finland²⁴, och många fler vilar i folkminnesarkiven.

I Ernst Lagus tidigare citerade samling²⁵ finns följande version av vaggvisan, upptecknad i Ekenäs:

Sof, sof, min lilla prins,
Tid är nog att vaka,
Uti världen mödor fins,
Det du väl får smaka.
Världen är en sorgeö,
Bäst man lefver är man död,
Bäddas uppå bären.

Nordlander har bl.a. en uppteckning, som på ett intressant sätt visar hur dikter av kända författare kan vandra, slås ihop med närbesläktade och förvanskas. Strofen lyder så här:

²⁴SU X 53—54, 1957. — Nordlander, s. 10.

²⁵Lagus III 209, nr 455.

BELLMAN SOM FOLKLIG FÖRFATTARE

Lille Karl han står på bron,
speglar sig i vågen,
fräck i ryggen som en baron:
sin fästmö skall han möta.
Tussan lullan liten vän,
nu skall lullan gå igen
för lilla mamsell Anna.

Här har ett par rader ur en senare strof i vaggvisan för Carl rörts ihop med rader ur en annan vaggvisa, som Bellman skrev för lilla Anna Stillman på namnsdagen den 12 maj 1788:²⁶

Lilla Fästman går på bron
Och väntar på sin Söta,
Präktig som en rik baron,
Som vill sin Fästmö möta.
Nu skall vaggan gå igen;
Sofve lulla, lilla Vän,
Lilla Mamselle Anna.

De många här meddelade diktцитaten bör kunna övertyga om att mycket i Bellmans författarskap har nått så långt i tid och rum att han verkligen, trots Strindbergs tvivel, kan ha rätt att kallas en folklig diktare.

²⁶SU X 151—152, 1957. Om sammanblandningen av de båda vaggvisorna anmärker Byström i kommentaren att det rimligtvis har spelat en roll att de redan 1814 tillsammans har tryckts i Skaldestycken, efter C. M. Völschows manuskript. — Nordlander, nr 81.

SVENSKT VISARKIVS HANDLINGAR

1. B. R. JONSSON: Svensk balladtradition. I. Balladkällor och balladtyper. With a summary in English. Svenskt Visarkiv, Stockholm 1967. Pris kr 90:—, inb. kr 120:—.

SKRIFTER UTGIVNA AV SVENSKT VISARKIV

1. K.-I. HILDEMAN: Medeltid på vers. Litteraturhistoriska studier. With summaries in English. Almqvist & Wiksell, Stockholm 1958. Pris kr 25:—.
2. Om visor och låtar. Studier tillägnade SVEN SALÉN 7 november 1960. Svenskt Visarkiv, Stockholm 1960. Pris kr 20:—.
3. M. REHNBERG: Blå välling — sur sill. Vällingklockor och vällingklocksramsor. Nordiska museet, Stockholm 1967. Säruppl.
4. OTTO ANDERSSON: Finländsk folklore. Tidig kalevalaforskning — Finlandssvensk insamlingsverksamhet. Svenskt Visarkiv, Stockholm 1967. Pris kr 25:—.

MEDDELANDEN FRÅN SVENSKT VISARKIV

1. U. P. OLROG: Svenskt Visarkiv. En orientering om en ny institution. With a summary in English. 1954.
2. K.-I. HILDEMAN: Ballad och vislyrik. 1955. 2 uppl. 1967.
3. N. DENCKER: Svenskt Visarkivs sångleksregistrant. With a summary in English. 1956.
4. S. G. HANSSON: Gustav Schedins visa från Dalupproret 1743. 1956.
5. E. DAL: Scandinavian Ballad Research since 1800. 1956.
6. N. DENCKER: Wallmans samling. En förlorad samling svenska sånglekar. With a summary in English. 1957.
7. H. TOLDBERG: Den danske rimkrønike og folkeviserne. 1958.
8. N. DENCKER: Kung Orre skulle till gästabad fara. Avec un résumé en français. 1958.
9. N. DENCKER: Domaredansen. With a summary in English. 1958.
10. G. HENNINGSSEN: Vedel og Syv og boktrykkerne. 1959.
11. S. EK: Visan om liten Ingas barnsång. With a summary in English. 1959.
12. B. R. JONSSON: August von Hartmansdorff som balladsamlare. 1960.
13. OTTO ANDERSSON: Om kvarnsånger. 1960.
14. ALFHILD FORSLIN: Sveriges Radios magnetofoninspelningar av svensk folkmusik i Finland 1957. 1960.
15. B. R. JONSSON: Ett Pyramus och Thisbe-motiv i Sverige. With a summary in English. 1962.

MEDDELANDEN FRÅN SVENSKT VISARKIV

(forts.)

16. E. DAL: Scandinavian Ballad Research Today. 1962.
17. Smärre bidrag till folkviseforskningen I—III. Av Mogens Jensen, E. Dal, L. Vargyas. 1963.
18. AAGE JØRGENSEN: Folkevisesproget. 1964.
19. ALFHILD FORSLIN: Balladen om riddar Olof och älvorna. En traditionsundersökning. With a summary in English. 1964.
20. OTTO ANDERSSON: Tre finlandssvenska vissångerskor. 1965.
21. J. LING and M. JERSILD: A Method of Cataloguing Vocal Folk Music. A Description of the System Used at the Svenskt Visarkiv. 1965.
22. U. P. OLROG: Visorna från Nötö. Synpunkter kring ett inspelningsprojekt. With a summary in English. 1965.
23. OTTO ANDERSSON: Upprepningsstrofen i levande balladtradition. 1968.
24. ALFHILD FORSLIN: Greta Dahlström som fältforskare i Svenskfinland. 1968.
25. IØRN PIØ: Overnaturlige væsner i nordisk balladetradition I. 1969.
26. ALFHILD och GUN FORSLIN: Ett underligt djur i vår Herres hage. 1970.
27. IØRN PIØ: Overnaturlige væsner i nordisk balladetradition II. 1970.
28. NILS AFZELIUS: Bellman som folklig författare. 1970.

Samtliga nr i serien *Meddelanden från Svenskt Visarkiv* kan beställas genom bokhandeln från Svenskt Visarkiv, Observatoriegatan 17, (S) 113 29 Stockholm, med undantag av nr 1, 3, 5—7, 10, 13—15, som är utsålda. Priset per nr är kr 5:—, utom för nr 2 (kr 10:—), nr 19 (kr 8:—), nr 24—28 (kr 8:—).